

ПЛАН ЛЕКЦІЇ,

адаптований для академічної аудиторії (рівень магістратури / аспірантури / докторантури). Структура побудована навколо **онто-екзистенційного та аксіологічного вимірів людського віку**, розгортаючи ретроспективу від **первинної автентичності дитинства до фінального смисложиттєвого синтезу старості**.

Філософія віку: ціннісний аспект (ретроспективний аналіз)

Вступ

- **Вік як філософська категорія:** розмежування хронологічного (біологічного) та ноетичного (екзистенційного) віку.
- **Аксіосфера вікових етапів:** як зміна онтологічного статусу людини трансформує її ціннісні орієнтири.
- **Методологія ретроспективи:** поєднання феноменологічного (Е. Гуссерль, М. Мерло-Понті) та герменевтичного (В. Дільтей, Г.-Г. Гадамер) підходів до аналізу життєвого шляху.

1. Філософія дитинства: Цінність первинної автентичності та чистого буття

- **Онтологічна незаангажованість:** Дитина як Tabula Rasa (Дж. Локк) vs Дитина як носій первинної мудрості й безпосереднього буття (Ж.-Ж. Руссо, Ф. Ніцше — образ «дитини» як третього перетворення духу).
- **Аксіологія гри:** Гра як фундаментальний спосіб освоєння світу (Й. Гейзинга, Е. Фінк). Цінність уяви, подиву (Thauma) як витoku філософування.
- **Феномен «незавершеності»:** Дитинство як потенційність, де головна цінність — абсолютна свобода майбутнього вибору.

2. Філософія юності та молодості: Аксіологія становлення, бунту та проектування

- **Екзистенційний кризовий перехід:** Відкриття власної індивідуальності, сепарація та формування «Я-концепції».
- **Цінність бунту та трансгресії:** Юність як заперечення наявних догм і канонів (бунт як екзистенційна потреба за А. Камю).
- **Теорія проекту (Ж.-П. Сартр):** Молодість як інтенсивне проектування себе у майбутнє. Цінності максималізму, ідеалізму, романтичного конструювання утопій.
- **Часова перспектива:** Домінування категорії «Майбутнє». Цінність часу як безкінечного ресурсу.

3. Філософія зрілості: Прагматика відповідальності, акмеологія та криза середини життя

- **Акме як вершина буття:** Зрілість як період максимальної реалізації творчих, соціальних та інтелектуальних сил (давньогрецьке поняття «акме»).
- **Аксіологія відповідальності та турботи:** Перехід від егоцентризму до генеративності (Е. Еріксон) — турботи про наступні покоління та створення тривких смислів.
- **Криза середини життя (Екзистенційний злам):** Зіткнення з першими тривогами обмеженості буття. Переоцінка цінностей (Л. Толстой, К. Г. Юнг): відмова від зовнішніх маркерів успіху (статус, багатство) на користь внутрішньої автентичності.
- **Часова перспектива:** Рівновага між «Минулим» і «Майбутнім». Цінність теперішнього моменту (Hic et nunc).
-

4. Філософія похилого віку та старості:

Смисложиттєвий синтез та метафізична рефлексія

- **Екзистенційна феноменологія старіння:** Старість як «інший» спосіб присутності у світі (С. де Бовуар «Старість»). Трансформація тілесності та уповільнення темпоральності.
- **Аксіологія мудрості (Sophia):** Інтеграція життєвого досвіду, відстороненість від суєтного (активне споглядання). Старість як філософський притулок (Цицерон «Про старість»).
- **Прийняття та трансценденція:** Цінність підбиття підсумків, примирення з власною долею (Amor fati) та подолання страху смерті (Марк Аврелій, Сенека). Старість як наближення до метафізичної межі.
- **Часова перспектива:** Домінування категорії «Минуле», яке переосмислюється як завершений художній твір чи текст.

Висновки

- **Вік як цілісний смисловий континуум:** жоден етап не є меншовартісним; кожен має унікальний ціннісний прерогатив.
- **Сучасний соціокультурний виклик:** критика «ейджизму» та «ювеналізації» культури з позицій філософської антропології. Повернення поваги до онтологічної глибини кожного віку.

Йоган Гейзинга та **Ейген Фінк** розглядають гру не просто як дитячу забаву чи відпочинок, а як фундаментальний спосіб людського буття та головний інструмент, через який людина пізнає, створює та впорядковує навколишній світ. Хоча обидва мислителі визнають колосальне значення гри, вони підходять до неї з різних ракурсів: Гейзинга — з історико-культурного, а Фінк — з глибокого філософського (феноменологічного).

Йоган Гейзинга: Культура народжується з гри (*Homo Ludens*)

Нідерландський історик Йоган Гейзинга висунув **революційну тезу: культура не виникає з гри, вона розгортається як гра**. Людина для нього — це насамперед *Homo Ludens* (Людина, що грає).

- **Гра передує культурі:** Тварини гралися задовго до появи людської цивілізації, тому гра є первинною формою життєдіяльності.
- **Створення «символічного простору»:** Гра завжди має чіткі правила, час і простір (ігрове поле, ринг, сцену, суд). Створюючи ці штучні правила, людство навчилося створювати закони, правосуддя, релігійні ритуали та поезію.
- **Освоєння світу через правила:** Людина освоює хаотичний світ, перетворюючи його на «впорядкований простір гри». Наприклад, первісні суди чи військові поєдинки велися за суворими ігровими канонами честі.
- **Криза сучасності:** Гейзинга попереджав, що коли з політики, бізнесу чи науки зникає дух «чесної гри» (чесних правил і взаємної поваги) і залишається лише гола вигода, культура починає деградувати.

Ейген Фінк: Гра як дзеркало космосу та екзистенції

Німецький філософ Ейген Фінк пішов ще далі. Він назвав гру **одним із п'яти основних феноменів людського існування** (разом із працею, владою, любов'ю та смертю).

- **Універсальність гри:** Якщо праця спрямована на результат, влада — на контроль, а любов — на іншого, то гра **має сенс у самій собі**. Вона не потребує зовнішньої мети.
- **Творення «ігрового світу»:** Граючи, людина створює уявну, паралельну реальність, яка водночас міцно пов'язана зі справжнім світом. Через цю модель людина тестує життєві ролі, долає страхи та експериментує з буттям без реальних трагічних наслідків.
- **Освоєння світу через символ:** У грі звичайна палиця стає конем, а камінець — золотом. Фінк стверджує, що саме так людина освоює світ — через надання речам символічних смислів. Гра дозволяє людині зрозуміти архітектуру всього Всесвіту (Космосу).

• Критерій	• Йоган Гейзинга	• Ейген Фінк
• Головна праця	• «Homo Ludens» (1938)	• «Основні феномени людського буття» (1957)
• Ракурс дослідження	• Історичний, культурологічний	• Філософський, екзистенційно-космічний
• Роль гри	• Форма, в якій народжуються право, релігія, мистецтво та наука.	• Самодостатній імпульс життя, здатність людини творити власну реальність.
• Суть процесу	• Освоєння світу через встановлення правил і соціальний порядок.	• Освоєння світу через символічне моделювання реальності.

• Головний висновок

- Суть концепції обох мислителів полягає в тому, що **людина не може освоїти реальний світ «напрямую»** — він занадто великий, хаотичний і лякаючий. Гра є тим захисним фільтром і тренажером, де людство у зменшеному, безпечному масштабі моделює суспільство, закони, цінності та смисли, щоб потім перенести їх у реальне життя.

У своїй знаменитій книзі **«Так говорив Заратустра»** Фрідріх Ніцше описує концепцію **«трьох перетворень духу»**, яка показує еволюцію

людської свідомості на шляху до справжньої свободи та становлення **Надлюдини**. Образ «дитини» є **фінальним, найвищим етапом** цього розвитку.

Щоб зрозуміти суть образу дитини, потрібно коротко простежити весь шлях, який долає дух:

Дух-Верблюд —> Дух-Лев —> Дух-Дитина
(Покірність) (Бунт) (Творчість і Свобода)

Три перетворення духу

1. Верблюд: «Я мушу»

Це початковий етап розвитку особистості. Верблюд — це в'ючна тварина, яка схиляє коліна і бере на себе найважчий вантаж. На цьому етапі людина **беззаперечно приймає догми, мораль, релігію та суспільні правила**. Вона пишається тим, що несе тягар обов'язку, підкоряючись авторитетам і традиціям.

2. Лев: «Я хочу»

У найсамотнішій пустелі верблюд перетворюється на лева. Лев — це **великий руйнівник догм**. Його головний ворог — величезний золотий дракон, на кожній лусці якого написано «Ти мусиш». Лев каже цьому дракону «Hi!». Це етап заперечення, радикального бунту та завоювання свободи. Проте лев вміє лише руйнувати старе, він **ще не здатний створити нові цінності**.

3. Дитина: «Я є» (Новий початок)

Ніцше ставить питання: *«Що може дитина, чого не зміг навіть лев?»*. Чому руйнівний лев має зрештою стати дитиною?

Для Ніцше дитина є втіленням найвищої мудрості та справжньої свободи через такі характеристики:

- **Невинність і забуття:** Дитина не несе на собі тягара минулих образ, гріхів чи старих догм (забуття верблюда). Вона чиста перед світом і не відчуває провини.
- **Новий початок і перший рух:** Дитина — це чистий аркуш, точка відліку, з якої починається творення нової особистості та нової культури.
- **Священне ствердження:** На відміну від лева, який лише заперечує («ні»), дитина каже життю абсолютно «так». Вона приймає світ таким, яким він є, без ілюзій і страху.
- **Гра як творчість:** Дитина сприймає світ і життя як **гру**. Вона створює свої власні правила, будує свої замки з піску і не плаче, коли їх руйнує приплив, а просто починає будувати знову. Це творення цінностей заради самого процесу творчості.

Суть концепції

Образ дитини за Ніцше — це **повернення людини до своєї справжньої природи** після того, як вона звільнилася від кайданів культури та суспільної моралі. Це стан, коли людина керується власним внутрішнім законом, творить своє життя як мистецтво і живе в абсолютній гармонії з теперішнім моментом.

Цей образ дитини-творця дивовижно перегукується із філософією гри Гейзинги та Фінка, яку ми розбирали раніше. Бажаєте подивитися, як **ідея гри у Ніцше** пов'язана з їхніми концепціями, чи краще детальніше розібрати образ дракона «Ти мусиш»?

За Альбером Камю, юність і бунт нерозривно пов'язані, оскільки саме в цьому віці людина найгостріше відчуває **абсурдність буття** та прагне вийти за межі нав'язаних суспільством правил. Камю розглядає бунт не просто як підліткову непокору, а як **фундаментальну екзистенційну потребу** особистості, що народжується.

Основні положення його філософії бунту, які пояснюють це заперечення догм, можна звести до кількох тез:

1. «Я бунтую, отже, ми існуємо»

Це переосмислення відомої тези Декарта. Для Камю бунт — це перша точка опори для людини, яка усвідомила абсурдність світу. Коли **юна людина заперечує догми та канони, вона вперше каже «ні» зовнішньому тиску і водночас каже «так» своїй внутрішній гідності**. Через бунт проти абсурдних правил особистість **усвідомлює власну цінність та свій зв'язок з іншими людьми, які так само прагнуть свободи**.

2. Заперечення готових відповідей

Догми, релігійні канони та ідеології пропонують готові, «упаковані» сенси життя. **Юність за своєю природою прагне автентичності. А.Камю вважав, що прийняття готових догм — це «філософське самогубство», втеча від реальності**. Екзистенційний бунт юності полягає в **відмові від ілюзій та штучного комфорту**, які пропонують традиційні інститути (держава, церква, патріархальне суспільство).

3. Бунт як утвердження кордонів

Коли молода людина бунтує проти канонів, вона встановлює межу: **«Ось до цієї межі ви могли мені диктувати, а далі починаюся я»**. Це **не руйнування заради руйнування** (це Камю називав нігілізмом і засуджував), а **встановлення справедливості** та захист своєї людської природи від рабського підкорення.

4. Межа між бунтом і революцією

Камю чітко розрізняв ці поняття у своїй праці *«Бунтівна людина»*:

- **Бунт** — це *індивідуальний чи колективний захист людської гідності, він завжди творчий і поважає життя*.
- **Революція** — часто *перетворюється на нову догму, створює власну тиранію та виправдовує насильство заради абстрактної ідеї*.

Тому юність за Камю — це чиста енергія саме **бунту**, яка тримає світ у тонусі, не даючи йому закатостенити в тоталітарних канонах. Це стан постійного напруження між прагненням до свободи та усвідомленням обмеженості людського життя.

У своєму фундаментальному філософсько-соціологічному дослідженні **«Старість»** (*La Vieillesse*, 1970) Симона де Бовуар аналізує **старість як екзистенційну катастрофу, соціальний вирок та фінальну межу людського буття**.

Головна теза Бовуар: **старість — це не просто біологічний факт, це соціальний конструкт і політичний злочин буржуазного суспільства проти людини**

1. Подвійна реальність старості (Біологія проти Екзистенції)

Бовуар розділяє старість на два виміри, які часто вступають у жорстокий конфлікт:

- **Біологічна реальність (Погляд ззовні):** Це поступовий занепад тіла, який людина спершу помічає не сама, а через реакцію інших. Людина раптом усвідомлює, що суспільство маркує її як «стару». Тіло стає об'єктом, який зраджує внутрішнє «Я».

- **Екзистенційна реальність (Погляд зсередини):** Внутрішньо людина майже ніколи не відчувається старою. Бовуар наголошує на парадоксі: *«Усередині себе ми залишаємося молодими, але змушені носити маску старого»*. Старість приходить як чужа і непрошена ідентичність, яку на нас накидає світ.

2. Старість як «секретний сором» капіталізму

Бовуар виступає з нищівною критикою тогочасного капіталістичного суспільства. Вона стверджує, що сучасна система цінить людину виключно як **економічну одиницю (виробника та споживача)**.

- **Соціальне виключення:** Щоправда, як тільки людина виходить на пенсію і перестає приносити прибуток, суспільство позбавляє її статусу, ресурсів та поваги. Старі люди стають «невидимими».

- **Змова мовчання:** Суспільство ставить до старості як до чогось непристойного, намагаючись заховати людей похилого віку в будинки престарілих чи ізолювати на низькі пенсії, щоб не бачити власного майбутнього фіналу.

3. Криза майбутнього та втрата проекту

В екзистенціалізмі людина визначається через свої дії та плани на майбутнє (свій «проект»). Проблема старості за Бовуар полягає в тому, що **минуле стає занадто важким, а майбутнє стискається**.

- Коли майбутнього майже не залишається, людина втрачає здатність проєктувати себе вперед.

- Час змінює свій хід: він більше не веде до нових можливостей, а лише наближає смерть. Без активного «проекту» життя стає пасивним животінням.

4. Порівняння: Історичний та культурний вимір

Бовуар проводить масштабне антропологічне дослідження і показує, що ставлення до старих людей завжди залежало від матеріальних умов:

- **У бідних первісних племенах** старих часто залишали помирати або вбивали, бо вони ставали тягарем для виживання роду.

- **В аграрних патріархальних суспільствах** вони мали владу, бо володіли землею та знаннями.

- **У сучасному технократичному світі** досвід літніх людей миттєво застаріває, що робить їх, в очах молоді, непотрібними носіями архаїчного минулого.

- **Головний висновок книги** Симона де Бовуар закликає припинити сприймати старість як «природну, спокійну гавань». Старість у сучасному світі — це криза та трагедія ізоляції. Філософія стверджує: щоб старість не перетворювалася на знущання, **потрібно радикально змінити саме суспільство**. Людина повинна залишатися суспільно активною, мати пристрасті, проєкти та зв'язки з іншими до самого кінця.

. Іменники

- **Вічність** — нескінченний час.
- **Віковина** — тривалий час, ціла епоха.
- **Віковічність** — стан того, що існує вічно.
- **Віковик** — (застаріле або діалектне) старожил, столітня людина.
- **Довговічник** — той, хто живе дуже довго.
- **Повноліття / Повновіччя** — досягнення певного віку.
- **Середньовіччя** — історична епоха.

2. Прикметники

- **Віковий** — який стосується певного віку (наприклад, *вікові зміни*).
- **Віковічний / Вічний** — який існує споконвіку, завжди.
- **Передвічний / Споконвічний** — той, що існував до початку відомих часів.
- **Довговічний** — який живе або служить дуже довго.
- **Коротковічний** — з малим терміном життя чи існування.
- **Нововічний** — який належить до нового віку (модерну).
- **Старовіцький** — старовинний, давній.
- **Одновіковий** — однакового віку з кимось.

3. Дієслова

- **Вікувати** — жити, проводити свій вік.
- **Довікувати** — доживати останні роки життя.
- **Увічнювати / Увічнити** — зберігати в пам'яті на віки.
- **Звікувати** — прожити весь вік (наприклад, *звікувати життя*).

4. Прислівники (Ознаки дії чи часу)

- **Вічно** — нескінченно у часі.
- **Довіку / Повік / Повіки** — до кінця життя, назавжди.
- **Споконвіку / Одвіку** — з давніх-давен.
- **Навік / Навіки** — назавжди, на всі часи.
- **Вік-вічно / Віковічно** — назавжди, без кінця